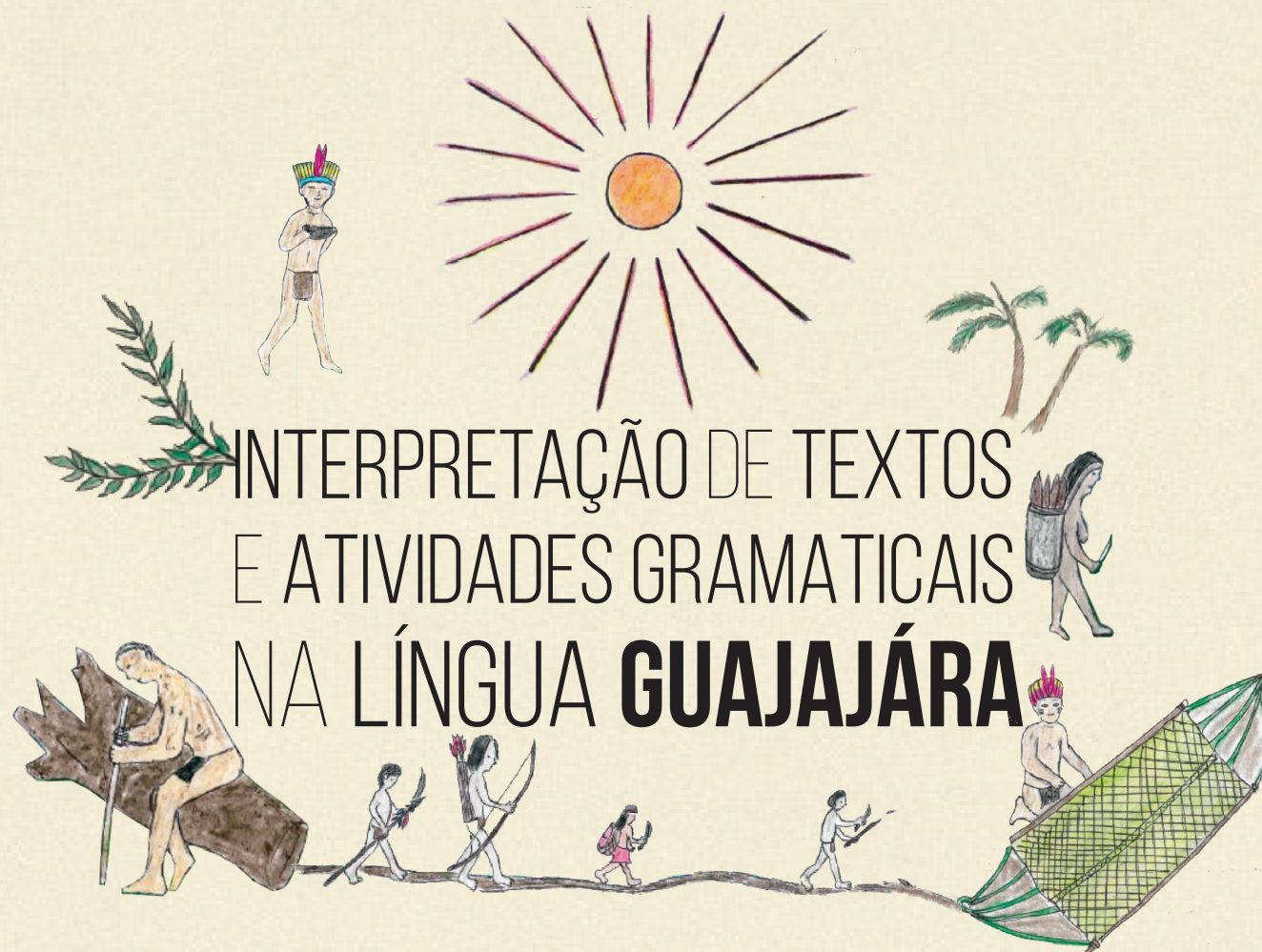
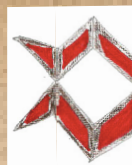

1ª EDIÇÃO
BELO HORIZONTE
2018

FICHA TÉCNICA

UNIVERSIDADE FEDERAL DE MINAS GERAIS
FACULDADE DE LETRAS - UFMG

LABORATÓRIO DE LÍNGUAS INDÍGENAS | LALIAFRO

COORDENADOR:

Professor Doutor Fábio Bonfim Duarte

ORGANIZADORES:

Fábio Bonfim Duarte

Cíntia Maria Santana da Silva

Quesler Fagundes Camargos

Ricardo Campos Castro

Marina da Silva Guajajara

PROJETO GRÁFICO E DIAGRAMAÇÃO:

Sília Moan

ILUSTRADORES:

Cícera Guajajara

Erisvaldo Guajajara

Jamilson Guajajara

Jó Lima Guajajara

Jocivaldo Guajajara

Jonas Lima Guajajara

Francisco Neto Guajajara

Lemilda Guajajara

Maísa Guajajara

Milton Guajajara

Paula Guajajara

Valéria Guajajara

Cristiano Caragiu Guajajara Filho

Maria Francisca Santana Viana Guajajara

Ficha catalográfica elaborada pelos Bibliotecários da Biblioteca FALE/UFMG

161

Interpretação de textos e atividades gramaticais na língua guajajara / Fábio Bonfim Duarte (coord.) ; Cíntia Mara Santana da Silva... [et al.] (org.). – Belo Horizonte : FALE/UFMG, 2018.
70 p. : il., fots., color.

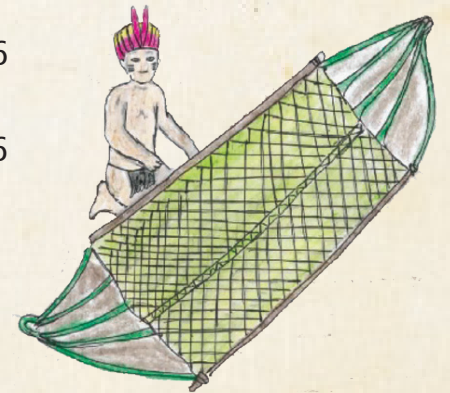
ISBN: 978-85-7758-334-8

1. Línguas indígenas. 2. Índios da América do Sul – Brasil. 3. Língua tenetehara - Gramática. 4. Índios tenetehara I. Duarte, Fábio Bonfim. II. Silva, Cíntia Mara Santana da. III. Título.

CDD : 498.3

Apresentação.....	04
Amume' u putar zawaruhu rehe ma' e mume' u haw ihe kury.....	06
Pytun hyru ika awer ku' em heta wàm kury.....	18
Ka' a rehe ma' e imume' uhaw.....	30
Kuzà izapo awer.....	34
Ma' e zehu izypy mehe arer imume' u haw.....	40
Tupàn kanu zapo awer.....	48
Amo kuzà rehe ma' e imume' u haw tapi' ir rehe wà.....	56
Zahytata rehe ma' e imume' u haw zahy rehe wà.....	66

APRESENTAÇÃO

O material que disponibilizamos neste livro é o resultado de um esforço conjunto de buscar estratégias as quais visam contribuir com a documentação cultural e a preservação linguística da língua Tenetehára, uma vez que essa é uma língua falada por cerca de 25.000 indígenas e que está fortemente ameaçada, tendo em conta a pressão que o contato com a língua portuguesa impõe a seus falantes. Como resultado, muitos indígenas vêm abandonando a sua língua nativa, situação que não é desejável, pois uma língua, para manter-se viva, precisa ser repassada para as gerações mais jovens, do contrário corre risco de desaparecer. Dessa maneira, acreditamos que esta iniciativa pode permitir que os Tenetehára tenham maior controle social das relações linguísticas, interculturais, econômicas e políticas, além de ter acesso a instrumentos culturais que lhes permitam dominar a modalidade escrita de sua língua nativa.

Os Tenetehára habitam atualmente duas regiões distintas. Os Tembê residem na região correspondente ao alto do Rio Gurupi, divisa entre os estados do Pará e do Maranhão, enquanto os Guajajára estão localizados no interior do estado do Maranhão; mais precisamente na região correspondente ao vale do Rio Pindaré, nas proximidades da cidade de Santa Inês, e nos municípios de Amarante, Arame, Barra do Corda e Grajaú, dentre outras áreas. Os Tenetehára constituíam no passado uma grande nação Tupí-Guaraní que habitava os rios Pindaré e Caru, no Estado do Maranhão. Segundo registros de cronistas e colonizadores nos séculos XVII e XVIII, o território original dos Tenetehára (Tembê e Guajajára) deve ter sido a região do vale do rio Pindaré.

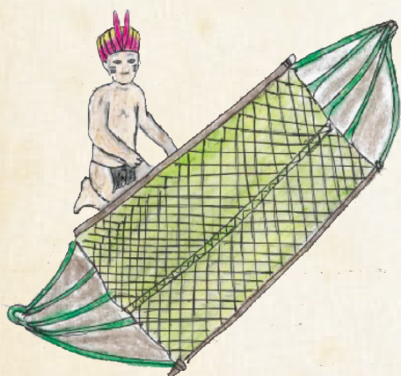
O material que apresentamos neste livro foi produzido por professores e estudantes indígenas durante as oficinas de revitalização linguística que

desenvolvemos nas Terras Indígenas Arariboia e Caru no período de 2012 a 2016. Além disso, o volume contou com a supervisão dos professores indígenas envolvidos nas atividades, principalmente Cíntia Guajajára, Moisés Guajajára, Luiz Carlos Guajajára, Zezico Guajajára, Raimundo Alves de Lima Guajajára, Danúbia Guajajára dentre outros.

Este livro tem por objetivo permitir que professores e alunos obtenham acesso a textos de leitura e atividades de treinamento da estrutura gramatical da língua indígena, no intuito de contribuir para o maior conhecimento da modalidade escrita da sua língua nativa. Este material deve ser utilizado, principalmente, pelos alunos do ensino médio que estejam matriculados nos cursos de língua materna. Ele tem por objetivo o treinamento da leitura e de aspectos selecionados da gramática da língua Guajajára, tais como a estrutura dos verbos, a ordem dos constituintes oracionais, o uso das posições, o uso das partículas de segunda posição e de final de sentença, a formação de estruturas interrogativas, dentre outros tópicos gramaticais.

Acreditamos que este trabalho pode estimular o gosto pela leitura e escrita, de modo que os alunos possam desenvolver o apreço pela própria língua nativa.

Em suma, esperamos que essa publicação sirva para que alunos e professores encontrem suporte adicional para as atividades de alfabetização e leitura em sua língua materna.

Este livro de exercícios contou ainda com a coordenação e supervisão do Laboratório de Pesquisas em Línguas Indígenas da Faculdade de Letras da UFMG (LALIAFRO). Esta é ainda uma edição experimental, de sorte que pretendemos expandi-la e melhorá-la em etapas futuras de nossa cooperação linguística com os povos Tenetehára. Em resumo, este livro pode contribuir com o letramento e com o aprimoramento linguístico dos professores e dos alunos nas escolas Tenetehára.

Gostaríamos, por fim, de agradecer à Sônia Guajajara e à Fundação OAK pela importante colaboração internacional, que ajudou a financiar a publicação deste livro.

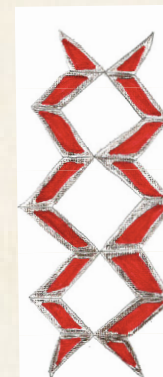
Prof. Fábio Bonfim Duarte
Professor Doutor da Faculdade de Letras da UFMG

Profa. Cíntia Maria Santana da Silva
Professora indígena/Lagoa Quieta/TI Araribóia

Prof. Quesler Fagundes Camargos
Professor Doutor do Departamento de Educação Inter-
cultural da UNIR

Prof. Ricardo Campos Castro
Pós-doutorando em Linguística da UNICAMP/FAPESP

Belo Horizonte, fevereiro de 2018

AMUME'U PUTAR ZAWARUHU REHE MA'E MUME'U HAW IHE KURY

Milton Bento de Souza Guajajara

Nezewe zekaipo wiko a'e. Ima'e ahy zekaipo, a'e rupi wixez oho ywykwar pupe. Uzurupeka pà. Na'e zekaipo omono kar uze'eg miar wanupe. "Pemyrypar romo aiko ihe. A'e rupi heze'eg amono kar pe me". I'i zekaipo miar wanupe, ta'e amàno etea'i ihe xe. I'i mu'a'u zekaipo wanupe. Zaha hexak pà nehe ty wà. I'i zekaipo miar upaw rupi uzeupeupe wà no. Zawaruhu zekaipo wàro in a'e kury. Ywykwar pupe uzurupeka pà a'e no. Na'e zekaipo hexakar uhem oho a'e pe ywykwar huake wà kury. "Zanekaruk ty". I'i zekaipo izupe wà. "Zanekaruk aipo, i'i zekaipo zawaruhu wanupe a'e no". "Peixez ty wà". I'i mua'u zekaipo wanupe. Na'e wixez oho ywykwar pupe a'e wà no. Upaw waneixez izuru pupe wà. Upaw wa'un wà kury. Tuweharupi zekaipo uzapo nezewe miar wanupe. Amo 'ar rehe zekaipo omono kar wi, uze'eg miar wanupe no.

Oho hexak pà wà no. Peixez ty wà, i'i zekai-po zawaruhu in ywykwar pupe wanupe. Wixez miar oho a'e wà no. Wixez izuru pe wà. Upaw wa'un a'e wà no. Na'e zekaipo omono kar uze'eg awara pe kury. Na'e zekaipo awara oho hexak pà a'e no. Uhem oho a'e pe a'e no. Ume'egatu zekaipo awara amogwer wapypor rehe, wexak xo waneixez awer zo. Nuexak kwaw wazewyr awer. Kwa, màràzàwe tuwe aipo pa. I'i zekaipo awara uzeupe. Xo "Waneixez awer zo heta wapypor". "Wazewyr awer naheta kwaw wapypor". I'i zekaipo awara uzeupe. "Kwa, naheranaiwete pixik kwaw ihe". "Naixez pixik kwaw aha ihe". I'i zekaipo zawaruhu pe. "Eixez katu ty". "Nan aha putar ihe i'i izupe". Oho zekaipo awara izuwi. "Okwa okwa", i'i zekaipo zawaruhu. Te umàno kury. Ta'e uzeputupykahy awara iho awer rehe a'e. Xe upaw kury. Nezewe zekaipo a'e mehe.

ZEMU'E KATU HAW

1. Heta amo ma'e mume'uhaw paper rehe imuapyk pyrer xe ywate kutyr a'e wà, emume'u puranuhaw ywykutyr imuwapyk pyrer ne wà.

a. Màràzàwe zekwehe zàwàruhu wiko a'e?

.....
.....

b. Màràzàwe zekwehe uzapo kury?

.....
.....

c. Zawaruhu zekaipo omonokar ze'eg iny miar wanupe a'e?

.....
.....

d. Màràzewe mehe a'e?

.....
.....

e. Màràn haw katu u'ar ywykwar pupe miar a'e wà?

.....
.....

f. Ma'e nugar miar zekaipo ukwaw katu ma'e iko a'e?

.....
.....

g. Màràzewe mehe zekaipo awara noho kwaw ywykwar pupe a'e?

.....
.....

h. Ma'e nugar miar her ma'e hemu'em amogwer miar wanupe?

.....
.....

i. Ma'e ze'eg imume'uhaw xe a'e?

.....
.....

ZEMU'E KATU HAW

2. Ezapo ywykutyr ze'eg ikair pyrer pegwer ne wà, ze'egete rupi.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ZEMU'E KATU HAW

3. Ezapo amo ae nema'emume'u haw xe ne kury.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ZEMU'E KATU HAW

1.Exak ze'eg izawy kair pyrer ne nehe:

- a. Na'e zekaipo omono kar uze'eg miar wanupe.
- b. I'i zekaipo miar wanupe.
- c. I'i mua'u zekaipo wanupe.
- d. Zawaruhu wàro zekaipo in a'e kury.
- e. Na'e zekaipo hexakar uhem oho a'e pe ywykwar huake wà kury.

2. Màràzewe mehe nupuner kwaw ze'eg "zekaipo" imuapykaw na'iruz ze'eg renaw pe rehe nehe?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ZEMU'E KATU HAW

1. Ekair mokož ze'eg "zekaipo", "zekwehe", "kakwez", "rakwez" rehe:

a. Zekwehe

.....

.....

.....

b. Zekaipo

.....

.....

.....

c. Kakwez

.....

.....

.....

d. Rakwez

.....

.....

.....

ZEMU'E KATU HAW

4

1. Eme'egatu ze'egpegwer zemu'e katu haw rehe:

'Aw ze'eg 1

a-ta		ihe
re-ata		<u>ne</u>
w-ata	kwaharer	<u>a'e</u>
xi-ata		<u>zane</u>
ru-ata		<u>ure</u>
pe-ata		<u>pe</u>
w-ata	kwaharer	<u>a'e wà</u>

'Aw ze'eg 2

a-pyhyk		ihe
re-pyhyk		<u>ne</u>
u-pyhyk	kwaharer 'y	<u>a'e</u>
xi-pyhyk		<u>zane</u>
uru-pyhyk		<u>ure</u>
pe-pyhyk		<u>pe</u>
u-pyhyk	kwaharer	<u>a'e wà</u>

2. Emono'ongatu ze'eg pegwer amo ze'eg wapohaw rehe:

'Aw ze'eg 3

he-ø-kene'o		ihe
ne-ø-kene'o		<u>ne</u>
i-ø-kene'o	kwaharer	<u>a'e</u>
zane-ø-kene'o		<u>zane</u>
ure-ø-kene'o		<u>ure</u>
pe-ø-kene'o		<u>pe</u>
i-ø-kene'o	kwaharer	<u>a'e wà</u>

'Aw ze'eg 4

he-r-upehyz
ne-r-upehyz
h-upehyz
zane-r-upehyz
uru-r-upehyz
pe-n-upehyz
h-upehyz

ZEMU'E KATU HAW

5

1. Eho ze'eguhu muapyk pyrer rehe zawaruhu mume'uhaw rehe enuhem amugwer ze'eg pyahu wà.
A'e rer, emuza'aza'ak amugwer ze'eg pyahu uzewi wà.

Verbos de atividade	Verbos de estado
w-iko	i-ma'e ahy
w-ixez	i-'i
o-ho	i-piàtà
u-zuru-peka	i-agaiw
o-mono kar	h-aku
ae-xak-ete	h-aime
a-putu'u	h-uwixàg
a-pyhyk	h-ahy

ZEMU'E KATU HAW

1. Exak 'aw wep hetahaw ywykutyr ne wà

haku	ikaruk	ipy'ape
he'o	ikatu	ipyhun
hi'aga'iw	ikene'o	ipyràgtawa
humyk	iku'em	ipyràng
hupehyz	ikun	ipytun
hurywete	ikyra	itawa
huwy	ima'enukwaw	ixig
huxàgahy	imunar	izemumyk
ihepixika'l	ipirakor	izuma'e
ika'a	ipy'amugetahaw	

ZEMU'E KATU HAW

2. Epytàro katu ze'eg, emuza'ak 'aw wep moko^z haw hehe katu ne wà:
'Aw haikwer, emuza'ak wep moko^z haw hehe katu ne wà:

a. Verbos que recebem o prefixo {r-}

he-r-e'ò
he-r-aku

b. Verbos que recebem o prefixo R

he-ø-katu
he-ø-kyrakatu
he-ø-py'ape
he-ø-ma'enukwaw

3. Emono'ongatu ze'eg pegwer amo ze'eg wapohaw rehe:

he-r-aku
ne-r-aku
zane-r-aku
ure-r-aku

he-ø-kyra
ne-ø-kyra
zane-ø-kyra
ure-ø-kyra

ZEMU'E KATU HAW

1. Exak ze'eg izawy kair pyrer ne nehe:

- a. he i'aga'iw
- b. he kyrakatu
- c. he re'o
- d. azemumyk
- e. he rupehyz

2. Màràzewe mehe nupuner kwaw ze'eg "azemumyk"?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ZEMU'E KATU HAW

1. Exak ze'eg izawy kair pyrer ne nehe:

- a. () he zuka
- b. () ata
- c. () azàn
- d. () apyhyk
- e. () arupehyz

2. Màràzewe mehe nupuner kwaw ze'eg "arupehyz"?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

PYTUN HYRU IKA AWER KU'EM HETA WÀM KURY

Raimundo Alves de Lima Guajajara

I zypy mehe naheta kwaw pytun a'e. Xo 'ar zo heta. Teko uker 'ar romo wà. Na'ikatu kwaw zanekehaw 'ar romo, i'i teko wà. Amo teko ima'enukwaw Mair a'yr wa nehe a'e. A'e zo ukwaw katu ma'e a'e wà, i'i wanupe wà. Na'e wenoz wamuwà wà. Na'e uhem zuwà wà. A'e re upuranu wanehe wà. Ma'e pe putar ure wi, i'i wanupe wà. Na'ikatu kwaw urekehaw 'ar romo, i'i wanupe wà. Urukwaw ywy 'y'a pytun ryrure. Aze peputar, uruzuka peme nehe. He'e, i'i izupe wà. Weraha kàpitàw uzeupi wà. Mair ipureraha wer xo pitài teko rehe a'e wà. Heta amo kwaharer uzauzar ahy ma'e a'e. Wexak kar ywy'y'a henaw wakàpitàw pe wà. Ipupe heta miar pyhaw har wà. Mair uze'eg kàpitàw pe wà. Zazàn kury, ta'e azuka putar pytun hyru kury xe. Na'e Mair uzuka pytun hyru, uzàn wà kury. Mair wexak uzauzar ahy ma'e wà. I'i zekaipo izupe wà. Aipo ereiko tuwe ko rupi rihi ty, i'i izupe wà. Eho nehe uru'e kwez newe, ty i'i izupe wà. Wityk oho wà. Uzàn zepe a'e, ikené'o, uhem pytun kury.

Epyta pepe kury karuk muàruàn har romo kury, i'i izupe wà. Uhem taw pe wà. A'e 'ar mehe pytun upyk paw rupi kury. Wiko pytun haw pe wà kury. Uker zekwehe pyhaw wà, ume'e wi wà, uker wi wà no. Naikatu kwaw zanekehaw pa, i'i uzeupeupe wà. Ta'e zaha pyhaw ko pe zane xe, i'i uzeupeupe wà. Xikar zanere-mi'uràm pyhaw, i'i uzeupeupe wà. Uze'eg miar tetea'u wanupe wà. Aipo pekwaw zekwawàm imume'u haw ure we pe, upuranu miar wanehe wà. Paw rupi miar uzexakaw herekohar uzegar wà. Nezewe rehe we na'izekwa kwaw wanupe. Màràzàwe tuen aipo pa nuzekwa kwaw, i'i uzeupeupe wà. Na'e ima'enukwaw wà, heta we amo miar wà. Akwez miar wà tururiete a'e wà. Amo teko zekwehe wenoz wamuwà wà. Wahem mehe uze'eg wanupe wà. Aipo pepuner pezegar haw rehe urewe pe rihi no. Tururiete oho waàkàg rupi wà. I'i uzegar pà wà, aiko urerur i'i uzegar pà wà. Na'e uzekwa wanupe kury. Te kutàri heta 'ar, heta pytun kury. Xe upaw Mair mume'u haw.

ZEMU'E KATU HAW

1. Heta amo ma'e mume'uhaw paper rehe imuapyk pyrer xe ywate kutyr a'e wà, emume'u puranuhaw ywykutyr imuwapyk pyrer ne wà.

a. Izypy mehe a'e, ma'e zekwehe nahetakwaw a'e ar mehe?

.....
.....

b. Màràzewe mehe kwaharer uzauzarahy Mair rehe?

.....
.....

c. Màràzewe mehe kwaharer uzarahy a'e?

.....
.....

d. Mo weraha Mair a'yr uzeupi wà?

.....
.....

e. Ma'e heta ywy'a pupe a'e?

.....
.....

f. Màràzewe mehe zekwehe tentehar ukwaw Mair a'yr a'e wà?

.....
.....

g. Ma'in zekwehe Mair tenetehar wanupe a'e?

.....
.....

h. Ma'e zekaipo uzeapo kwaharer uzauzarahy ma'e pe ikene'o mehe?

.....
.....

i. Ma'e wi Mair ur a'e?

.....
.....

ZEMU'E KATU HAW

2. Ezapo ywykutyr ze'eg ikair pyrer pegwer ne wà, ze'egete rupi:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ZEMU'E KATU HAW

3. Ezapo amo ma'emume'uhaw neremigwaw rupi xe ne kury:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ZEMU'E KATU HAW

1. Ma'e nugar ze'eg ma'e waner "a'e", "ihe",
"wà" rehe ywykutyr kair pyrer wà:

a. Amo teko ima'enukwaw Mair a'yr wanehe a'e

.....
.....
.....

b. He kene'o katu ihe

.....
.....
.....

c. Aexak tenteharer ihe wà

.....
.....
.....

ZEMU'E KATU HAW

2. Ezapo puranuhaw imunyryk pyràm ze'eg 'iwyw kair pyrer.

a. ?

Amo teko ima'enukwaw Mair a'yr wanehe a'e.

b. ?

Amo teko ima'enukwaw Mair a'yr wanehe a'e.

ZEMU'E KATU HAW

1. Pezemugeta ze'eg ikwapaw ze'eg 'iwyw kair
pyrer ywykuty har wanehe:

a. Wàro roko tentehar arapuha myta rehe a'e no.	g. Uzemu'e kakwez Raimundo Goiania pe.
b. Wàro rakwez tentehar arapuha myta rehe a'e no.	h. Uzemu'e zekwehe Raimundo Goiania pe.
c. Wàro roko Raimundo arapuha oho hemi'u rehe muyta rehe a'e no.	i. Uzemu'e zekaipo Raimundo Goiania pe.
d. Wàro Raimundo arapuha oho kwez hemi'u rehe muyta rehe a'e no.	j. Wàro na'arew har romo Gracinha Raimundo a'e ri'i.
e. Tyrytyka'i oho kwez.	k. Reho rakwez ri'i.
f. Wàro rakwez Raimundo arapuha myta rehe a'e no.	l. Aha rakwez ri'i.

ZEMU'E KATU HAW

m. Wàro Gracinha Raimundo a'e ra'e.

n. Ra'e putar izupe mehe.

o. Twe i'i Fábio izupe a'e ra'e.

p. Twe i'i Fábio izupe.

q. Wàro Gracinha Raimundo rihi.

r. Ezur xexé rihi.

s. Wàro-putar Gracinha Raimundo a'e nehe.

t. Zaha a'e pe zane nehe.

u. Wàro Gracinha Raimundo kwez.

v. Wàro Gracinha Raimundo kwehe.

x. Reho ra'a?

w. Aipo reho?

y. Aipo oho ra'a?

z. Aipo oho ri'i?

ZEMU'E KATU HAW

2. A'e pezemugetageta ire, ezapo amo ze'eg wà 'aw ze'eg wanehe: zekaipo, rakwez, kakwez, ri'i, ra'e, kwez, zekwehe, roko, ra'a, nehe, xi'i.

a. A'e ze'eg wà:

.....
.....

b. 'Aw ze'eg wà:

.....
.....

c. Amo ze'eg wà:

.....
.....

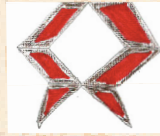
d. Kwez ze'eg wà:

.....
.....

e. Akwez ze'eg wà:

.....
.....

ZEMU'E KATU HAW

1. Eme'e ze'eg rehe ywykutyr har wanehe :

zekaipo - ma'e - har - haw - ra'a - kwez - in - iko - tuweharupi - ma'e - ru'u - zekwehe

2. A'e re, pytàro katu ze'eg, emono ze'eng ywykutyr har. Imuapyk pyrer amogwer ze'eg wamytep ne wà

a. Uzuka _____ awa arapuha a'e no.

b. Wexak Trajano awa arapuha uzuka _____.

c. Wexak awa akuxi izuka _____ a'e.

d. Ukwaw zapo Marlene zapukai i-zuka _____ xe a'e _____.

e. Ukwaw Marlene zapukai i-zuka-haw xe _____ a'e kury.

f. Kwaharer uzuka tatu _____ a'e.

g. Kwaharer uzuka tatu _____ a'e wà.

h. _____ kwaharer uzuka tatu iko a'e wà.

i. Aexak ipuruzuka _____ ihe, wexak Quesler ipuruzuka _____ a'e no.

j. Wàro _____ Raimundo arapuha oho hemi'u rehe muyta rehe a'e no.

ZEMU'E KATU HAW

1. Eme'e ter ywykutyr har wanehe. A'e re, pytàro amo ze'eg kwehe arer, amo ze'eg pyahu ràmm wamono pà no.

	Amo ze'eg kwehe harer	Amo ze'eg pyahu ràmm
aguza		
àkàg		
àmàn		
he'àg		
hemiriko		
huwer		
iàkàg		
ko		
kuzà		
kyhaw		
màg		
mihaw		
tapi'a		
tapi'ak		
tata		
tàtā		
tenaw		
ywytu		

ZEMU'E KATU HAW

1. Ekar ze'eg izypygwer wà, a'e re ze'eg henata romo har wà no.

a. zaha

.....
.....

b. uzapo

.....
.....

c. uzegar

.....
.....

d. zapukaz

.....
.....

e. zapukaz

.....
.....

f. topoz ete

.....
.....

KA'A REHE MA'E IMUME'UHAW

Jesuító Guajajára

Kwehe mehe Ararimoz ka'a rehe ikatuahy a'e. Ka'e rupi heta tetea'u ma'e iputar pyr kakwez ka'a pe a'e no. Ywyrakakwez heta tetea'u i'a kwer a'e no. Heta tetea'u ikatuahy kakwez ywyr iwyromo no. Miar kakwez heta tetea'u a'e mehe a'e wà rihi. Ta'e heta tetea'u wanemi'u wanupe a'e 'ar mehe a'e xe. Nahehaite kwaw kwakez miar a'e 'ar mehe a'e wà rihi. Ta'e heta tetea'u miar a'e wà xe. Tentehar a'e wà no. Uzekaiw katu ka'a rehe a'e 'ar mehe a'e wà no. Nuwapy kar kwaw ka'a wà no. Aze uzatapy tata ka'a pe wà, upeir a'e pe wà no. Izatapy àwàm wà kury. Aze oho a'e wi wà no, umuew tata wà kury. Oho a'e wi wà kury. Nezewe tentehar uzekaiw katu ka'a rehe a'e 'a mehe wà rihi. Nuwapy kar kwaw ka'a a'e wà rihi. Na'e kakwez oho amo karaiw iko tentehar wapyr a'e kury. Uzemyrpar oho iko tenteharer wanehe a'e kury. Wexak ma'e hekuzar katu ma'e Ararimoz ka'a rehe a'e wà. Uzewyr oho wànàm wane kohaw pe, uzypyrog wi oho uzewyr pà tentehar wapyr no. Uze'eg wi wanupe no. Peme'eg ywyratykwer ihewe ty wà, i'i karaiw tentehar wanupe no. Amekuzar katu peme nehe, i'i mua'u wanupe. Weruzar tentehar ize'eg a'e wà no. Umugaz ywyrakupa 'yw her ma'e a'e wà kury. Ityhukatu kupa

'yw wanupe. Werur karaiw pe wà kury. Pemono'og tetea'u rihi, i'i karaiw wanupe no. Oho wi tentehar ka'a rupi kupa 'yw imugaz pà wà no. Werur wi izupe a'e wà kury. Hurywete karaiw kupa 'yw tykwer hexak pà a'e kury. Uze'eg tentehar wanupe kury. Tame'eg heraha heànàm wanupe rihi, i'i wanupe kury. Ume'eg heraha uwànàm wanupe kury. Uzewyr tentehar wanupe no. Pixika'i hekuzar rupi ame'eg kwez pa, i'i mua'u wanupe. Werur pità'i awo i'aikwer wanàwanàn katu wanupe no. Hurywete wi tentehar wà no. Uzemono'og pà wà kury. Oho tentehar tetea'u kupa 'yw imugaz pà ka'a rupi wà kury. Wanemireko wà no. Ta'e hurywete awo ia'ikwer hexak pà wà xe. A'e rupi oho ka'a rupi wanupi wà. Amo awa a'e upyro kar wemireko zàwàruhu pe a'e. Amo kuzà a'e pe no. Uhem zàwàruhu wà izupe no. Upyhyk mukuz umemyra'i. Omono ipewok kupe pe a'e wà. Uzuka zàwàruhu wahy wanuwi kury. Heta we amo imume'uhaw wà no. Amo kuzà waza uker pà amo wamyter romo no. Kyhaw pupe. Zàwàruhu oho a'e pe hexak pà. Uxi'u henugupy rehe. Uhaw hetymà izuwi a'e. Nanykwaw nezewe zo. Heta we imume'uhaw nehe.

ZEMU'E KATU HAW

1. Heta amo ma'e mume'uhaw paper rehe imuapyk pyrer xe ywate kutyr a'e wà, emume'u puranuhaw ywykutyr imuwapyk pyrer ne wà.

a. Ma'e nugar ywyrà 'yw tentehar umugaz kwehe mehe wà, màràzewe mehe twe umugaz wà no?

.....

b. Màràzewe mehe zekwehe heta tetea'u miar ararimoz ywy rehe kwehe mehe a'e wà rihi?

.....

c. Mon wapy ka'a ywy ararimoz rehe har a'e wà, màràzewe mehe no?

.....

d. Màràzewe mehe zekwehe ywy ararimoz ikatuahy kwehe mehe a'e rihi?

.....

e. Ma'in zekwehe karaiw tenteharer wanupe a'e mehe?

.....

f. Ma'e rehe imume'uhaw xe a'e?

.....

g. Ma'e kakwez heta tete a'u ararimoz ywy rehe kwez 'ar mehe?

.....

h. Ikatuahy zekwehe ywy ararimoz a'e?

.....

.....

ZEMU'E KATU HAW

i. Kwehe mehe heta tetea'u miar wanemi'u wanupe a'e?

.....

j. Ma'e zekwehe karaiw wexak ararimoz ywy rehe?

.....

k. Màràzewe mehe miar nahehaitekwaw a'e 'ar mehe a'e wà?

.....

l. Aze zekaipo Tenetehar uzatapy tata ka'a pe wà, ma'e zekaipo uzapo izatapy ipaw ire wà kury?

.....

m. Ma'e romo ikatu kupa 'yw tykwer a'e?

.....

n. Kwehe mehe tentehar a'e wà rihi, uzekaiw katu ka'a rehe a'e 'ar mehe wà. Màràzewe mehe?

.....

o. Ma'e karaiw werur tenteharer wamekuzahaw romo?

.....

p. Mon zekwehe oho iko tenteharer wanehe uzemyrypar mua'u pà?

.....

q. Aipo erekwaw zawaruhu rehe ze'egaw ze'eguhu rehe ikair pyrer ne?

.....

r. Ko 'ar rehe, ne, ma'e erezapo putar ka'a wanehe nehe?

.....

ZEMU'E KATU HAW

1. Ezapo puranuhaw 'aw ze'eg wanehe ne wà:

a. Ma'e
..... ?
b. Màrà̀m mehe
..... ?
c. Ma'e pe
..... ?
d. Mon
..... ?
e. Màrà̀n
..... ?
f. Ma'in
..... ?
g. Ma'e mehe
..... ?
h. Ma'e pe
..... ?

i. Ma'e wi
..... ?
j. Ma'e nungar
..... ?
k. Ma'e re.....
..... ?
l. Màrà̀zewe mehe
..... ?
m. Màrà̀zewe
..... ?
n. Aipo.....
..... ?
o. Ma'e pe te
..... ?
p. Ma'e
..... ra'a..... ?
q. Ma'en:
.....
r. Ma'em:
.....

KUZÀ IZAPO AWER

Cíntia Maria Santana da Silva

Izypy mehearer tentehar, naheta kwaw zekai-po hemiriko izupe a'e. A'e rupi, nupuner kwaw zekaipo ipurumuzàg heta haw rehe a'e. Tupàn zekaipo uzapo hemiriko rà m izupe a'e. Ozo'ok zekaipo amo awa izàrukàgwer izuwi a'e. Uzuwàzuwàn zekaipo pakoràn huwer rehe a'e kury. Omono zekaipo ywy zuwa hehe kury. Imuhymuhym pà nezewe a'e. Wenu zekaipo amo kuzàtài izai'o ka'a iwyr wi a'e kury. Tupàn uzapo amo kuzà ràgàpy a'e. I'i zekaipo Tupàn awa pe a'e kury: - Emuzahak ko kuzàtài nehe, ezekaiw hehe nehe no. Hya'u zekaipo a'e kuzà kury. Uzea-po kuzà romo a'e. Wereko zekaipo amo tentehar a'e kury. A'e imemyr ipy zekaipo awa romo a'e. Nezewere imemyr wi wà no. Kuzà imemyr romo kury. Umuzereko kar zekaipo Tupàn a'e wà kury. Nezewere heta wapurumuzàmuzàg wà kury. Waneta àwàm a'e wà kury.

ZEMU'F KATU HAW

1. Heta amo ma'e mume'uhaw paper rehe imuwapyk pyrer xe ywate kutyr a'e, emume'u puranuhaw ywy kutyr imuwapyk pyrer ne wà:

a. Màràzàwe mehe zekwehe Tupàn uzapo kuzà a'e kury?

.....

b. Màràzàwe zekwehe tupàn uzapo tentehar hemiriko ràm a'e?

.....

c. Ma'in zekaipo Tupàn awa pe a'e kury ?

.....

d. Màràzàwe mehe tuwe kwehe awa nahetakwaw hemiriko a'e?

.....

e. Ma'e nahetakwaw tenetehar pe kwehe mehe rihi?

.....

f. Ma'e tuwe awa wenu amo 'ar mehe kury?

.....

g. Màràzàwe mehe zekwehe awa naheta kwaw ta'yr izupe a'e?

.....

h. Ma'e tupàn uzapo kuzà romo a'e?

.....

i. Ma'e nugar imemyr izypy a'e?

.....

j. Màràzàwe uzeapo kuzà iha'u ire kury?

.....

k. Mon Tupàn umuzereko kar a'e 'ar mehe wà kury?

.....

l. Ma'e ze'eg imume'u haw xe a'e?

.....

ZEMU'F KATU HAW

2. Ezapo ywykutyr ze'eg ikair pyrer pegwer ne wà, ze'egete rupi:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ZEMU'F KATU HAW

1. Emogeta ze'eg uhu katu. Emume'u puranuhaw kwaw paw ne kury.

a. Emogeta ze'eg uhu katu ywy kutyr har:

b. Màràzàwe mehe kuzà i'i awa pe "ihe ae hepyrog wer zahytata tetea'u wanehe ihe no ma"?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ZEMU'F KATU HAW

1. Ezapo ze'eg henoz pyr ywy kutyr har wà. Ekair ikwaw paw 'ym haw rupi nehe:

a. Wata kwarer a'e.

b. Hurywete ahy kuzà iko.

c. Wexak awa kuzàtài taw pe a'e.

d. Wexak awa kuzà uzeupe a'e.

e. Weruzahak kuzà umemyr iko a'e.

ZEMU'F KATU HAW

2. Ekair ikwaw paw 'ym haw rupi nehe:

- a. Uhem awa kwarer izegar mehe izupe a'e.

- b. Wexak tentehar karaiw peke'a tetea'u heraha mehe zutyw wi.

- c. Heta amo teko Zawar ipetek har xe kury.

- d. Pira ipyhyk haw.

- e. Uzàn ma'e.

- f. Hemiruze'eg.

- g. Heruze'eg pyr.

- h. Ozo'ok zekaipo amo awa iàrukàgwer izuwi a'e.

- i. Iuhymuhym a'e.

- j. Emuzahak ko kuzàtài nehe.

- k. Ezekaiw hehe nehe no.

- l. Hya'u a'e kuzàtài kury.

- m. Nezewe re imemyr wi wà no.

3. Ekair ikwaw paw haw rupi nehe

- a. Nupuner kwaw zekaipo ipurumuzàg hetahaw rehe a'e wà kury.

- b. Noho kwaw zekaipo tenteharer ko pe a'e wà rihi.

- c. Naheta kwaw wanerahahar ko pe a'e 'ar mehe wà rihi.

- d. Kwehe mehe zekaipo tenteharer nukwaw pixik kwaw ma'e a'e wà rihi.

- e. Nukyze kwaw zekaipo 'y tyhu mehe wi wà kury.

- f. Na'e zekaipo waneinyr naipuru'u wer kwaw wanupe a'e no.

- g. Nukwaw kwaw zekaipo tenteharer tyràm a'e 'ar mehe wà rihi.

- h. Naheharaz kwaw zekaipo a'e kwarer wàmuz wi a'e no.

- i. Nerepuner kwaw a'e pe nehohaw rehe ne rihi ty.

- j. Nuzapo kwaw tentehar Mair hemimutar izupe a'e.

5

MA'E ZEHU IZYPY MEHE ARER IMUME'U HAW

Cíntia Maria Santana da Silva

Ko ywy rehe Mair heko mehe, noho kwaw zekaipo tenteharer ko pe a'e wà rihi. A'e ae zekaipo itazy, takihe rehe uma'ereko a'e wà. Naheta kwaw wanerahahar ko pe a'e mehe wà rihi. Mani'ywer zekaipo wata a'e ae ko piarupi a'e wà. Utym kutàri, iku'em ire ikatu izo'ok pyr romo a'e wà kury. Na'e zekwehe Mair omono kar wemiriko mani'ok itym pyrer ipiaromo. Iku'em ire oho a'e kury. Wexak tetea'u kuzà mani'ok a'e. Werur tàpuz me tyràm romo. Ipyr har ima'e ahy mehe, wexak Mair amo kuzà pyahu katu ma'e a'e. Omono kar wi Mair wemiriko pyahu mani'ok itym pyrer ipiaromo a'e no. Ku'em ire, ta'e zekai-po tuweharupi uzapo nezewe haw a'eà zàpi. Na'e zekaipo hemiriko pyahu nuweruzar kwaw mani'ok hapo haw a'e. Mair ipuzukaiw izupe ize'eg mehe: ereàro putar àmàm kyr haw kwahy katete mehe, mani'ok hapo haw ne nehe kury. Nezewe tenteharer mani'ywer itym mehe, wàro àmàn ikyr haw kwahary mehe no. Nezewe Mair iho awer wanuwi a'e kury.

ZEMU'E KATU HAW

1. Heta amo ma'e imume'uhaw paper rehe imuapyk pyrer xe ywate kutyr a'e wà, emume'u puranuhaw ywykutyr imuwapyk pyrer ne wà:

a. Màràzàwe mehe tuwe tenteharer numa'ereko kwaw kwehe mehe a'e wà rihi?

.....

b. Màràzàwe zekwehe mani'ywer wata ko pi'a rupi?

.....

c. Ma'in zekwehe Mair iku'egwepe wemireko pe a'e kury?

.....

d. Màràzàwe mehe zekwehe Mair omonokar wemiriko mani'ok itym pyrer ipi'aromo a'e?

.....

e. Màràzàwe mehe kwehe Mair ipuruzukaiw a'e?

.....

f. Màràzàwe mehe zekwehe wàro àmàn ikyr haw kwarahy mehe no?

.....

g. Mon zekwehe werur mani'ywer tenteharer wanupe a'e 'ar mehe a'e kury?

.....

h. Mon heko mehe zekwehe teko numa'ereko kwaw ko ywy rehe a'e wà rihi?

.....

ZEMU'E KATU HAW

i. Ma'e zekwehe Mair uzapo tuweharupi a'e?

.....

j. Ma'e zekwehe hemiriko ipy wexak ko pe a'e?

.....

k. Ma'e zekaipo Mair uzapo ko ywy rehe wiko mehe tenteharer wanupe a'e?

.....

l. Ma'e 'yw izutym kutàry, ku'em ire ikatu izo'okaw kury?

.....

m. ma'e wi zekwehe Mair ur a'e no?

.....

n. Ma'e pe zekaipo Mair oho wanuwi kury?

.....

o. Aipo amo tentehar heta Mair izewe kutàry gwepe?

.....

p. Ma'e ze'eg imume'uhaw xe a'e?

.....

ZEMU'E KATU HAW

2. Màràzàwe mehe kwehe Mair wexak amo kuzà pyahu katu ma'e a'e?

- a. () Ta'e Mair hemiriko ima'e ahy izuwi a'e kury. Nupuner kwaw a'e kury.
- b. () Ta'e Mair hemiriko na'ipuràg kwaw kury. Hya'uwete kury.
- c. () Ai'aw pegwera'i (a) (b) ze'eg hametehar romo.
- d. () Ai'aw pegwera'i (a) (b) ze'eg nanukwaw hametehar romo.

3. Ezapo ywykutyr ze'eg ikair pyrer pegwer ne wà, ze'egete rupi.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ZEMU'E KATU HAW

1. Ezapo ze'eg henoz pyràm ywy kutyr har ne wà nehe. Emuapyk ze'eg wanenaw pe katete ne:

a. Heta a'e amo ipetek xe teko Zawar har.

b. Ur har Tupàn romo wamu'e a'e zekaipo.

c. Imume'u rehe wà haw rehe ma'e zahy Zahytata.

d. A'e haw wi a'e ukyze u'ar no.

2. Emuhyk ze'eg imuhyk 'ym pyrer 'aw amo ze'eg pegwer pupe ne wà: har, haw, ma'e, pyr.

a. Uzàpixi zekaipo mukoz kàhàhàm ywypo iapo
..... (kwer) mihaw rehe.

b. Ezapo zahy hemi'u izupe nehe, aze ikatu i'u
..... romo izupe nehe.

c. Tupàn zekaipo ur wamu'e
..... romo a'e.

d. Ta'e ipurexak wer akwez tyràm herur
..... Mair pe wà.

e. Omono kwarer mani'ok izàmi
..... kuzà pe a'e.

f. Uzàn uzegar
..... a'e.

ZEMU'E KATU HAW

1. Ezapo ze'eg henoz pyràm ywy kutyr har ne wà nehe.
Ma'e nugar wep ywy kutyr har upuner ze'eg {eru-} ipy ipyhykaw rehe.

heruwete	opor	uwak
ikàg	uker	uzahak
iku'em	ukyze	uzàmim
ipuràg	upetek	uzàn
oho	upuka	uzawaw
opok	ur	uze'eg
uzewyr	wapyk	wiko
uzuhaw	wata	wixe
uzuka	wexak	

ZEMU'E KATU HAW

2. Exak wep ywate kutyr har. Ezapo ze'eg amo ze'eg ipy {eru-} wanehe:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ZEMU'E KATU HAW

1. Iapo kar har, ezapo henoz pyr pepe nehe. Emuzeapo ze'eze'eg ywykutyr har amo ze'eg wanemiapo kar haw:

a. Ikatu kanu.

b. Upaw zemuehaw.

c. Utyryk kuzà awa wi.

d. Wata kwarer kwez.

e. Ima'enukwaw kuzà ma'emume'uhaw rehe a'e.

f. Uzàn kwarer a'e.

g. Opor kwarera'i a'e.

h. Opok mukaw a'e.

2. Emuzeapo ze'eze'eg ywykutyr har amo ze'eg wanemiapo kar haw:

a. Wexak kuzà kwarer a'e.

b. Uzuka kuzà zapukaz a'e.

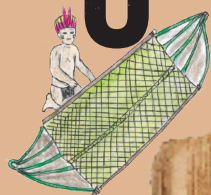
c. Upyhyk awa pira yrykaw rupi a'e.

d. Upetek kuzà pixàn a'e.

e. Uhyw awa tenaw a'e.

f. Uzàmi kuzà mani'ok.

6

TUPÀN KANU ZAPO AWER

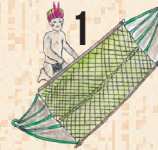
Cintia Maria Santana da Silva

Kwehe mehe zekaipo tenteharer nukwaw pixik kwaw ma'e a'e wà rihi. Tupàn zekaipo ur wamu'e har romo a'e. Àmàn ikyr tetea'u mehe, nupuner kwaw zekaipo tenteharer ka'a rupi watahaw rehe a'e wà. Aze zekaipo ima'iuhez wà zàpi, na'iawyze kwaw a'e 'ar mehe wanupe a'e. Tupàn zekaipo umu'e tenteharer kanu iapohaw rehe a'e wà. Nezewe mehe zo upuner 'y iahawpaw rehe wà. Wemi'uràm hekar haw romo a'e wà. Oho zekai-po Tupàn ka'a rupi a'e. Weraha zekaipo itazy no. Wexak zekaipo zutaiwa 'yw hy'ygatete ma'e a'e. Uhaw zutaiwa 'yw wanupe kury. Umu'e zekaipo ipekwer ipe'ok pyrer rehe wà. Upaw ire Tupàn uza-po kar zuraw wanupe a'e. Uzatapy tata hehe wà kury. Tupàn ukanaw wyra pekwer tata rakukwer pupe wanupe. Ipyw tuwe a'e zuraw i'aromo a'e kury. Uzapo kanu wanupe kury. Nezewe zekaipo tenteharer uzemu'e kanu iapohaw rehe zutaiwa 'yw pekwer pupe a'e wà kury. Zemi'ikar haw romo pira ipyhykaw romo wazekyty'ar haw romo wà no. Nukyze kwaw zekaipo 'y tyhu mehe a'e wà kury. Ta'e zekaipo heta kanu 'y i'yahaw har romo wa-

nupe a'e kury. Nezewe kanu heta wàm tentehar wanupe a'e. Upaw hema'emume'u haw kwez ihe kury ma.

ZEMU'E KATU HAW

1. Heta amo ma'e mume'uhaw paper rehe imuapyk pyrer xe ywate kutyr a'e wà, emume'u puranuhaw ywykutyr imuwapyk pyrer ne wà:

a. Màràzàwe zekaipo uzapo tenteharer zutaiwa 'yw pe wà?

.....

b. Màràzàwe mehe zekwehe nupuner kwaw wemi'uràm hekar haw rehe a'e wà?

.....

c. Màràzàwe zekaipo tenteharer aze ima'uhez wà zàpi na'iawyze ahy kwaw a'e 'ar mehe wanupe a'e?

.....

d. Mon zekaipo tenteharer umu'e kanu iapohaw rehe a'e 'ar mehe a'e?

.....

e. Ma'e romo zekaipo Tupàn umu'e tenteharer kanu iapohaw rehe a'e wà?

.....

f. Ma'e 'yw ipekwer zekaipo Tupàn uzapo kanu romo a'e 'ar mehe tenteharer wanupe a'e?

.....

g. Màràzàwe tupan uzapo zutaiwa 'yw ipekwer pe?

.....

h. mon zekwehe ukwaw kanu heta àwàm henteharer wanupe?

.....

i. Kanu iapo ire, ma'e we Tupan uzapo?

.....

j. Ma'e we haw romo zekwehe kanu ikatu tenteharer wanupe a'e?

.....

.....

ZEMU'E KATU HAW

2. Mon wanupe zekwehe Tupàn uzapo kanu a'e?

- a. () Karaiw wanupe ru'u?
- b. () pàrànàn wanupe ru'u?
- c. () tenteharer wanupe ru'u?
- d. () miar wanupe ru'u?

3. Ma'e nugar ywyrà 'yw her ma'e zekwehe Tupàn uzuhaw wanupe a'e kury?

- a. () Zutaiwa 'yw.
- b. () Peke'a 'yw.
- c. () Zawarapa 'yw.
- d. () Zuta 'i 'yw.

4. Emugeta 'aw ze'eg wà: "Uhaw Tupàn ywyrà zutayw 'yw wanupe kury". Imugeta ire, emono Temu'emaw (T) Hametehar (H) ze'eg rehe wà kury:

- a. (V) Nume'e kwaw zekaipo ipekwer ipe'ok mehe wà.
- b. (F) Ume'e zekaipo ipekwer ipe'ok mehe wà.
- c. (V) upaw ire, Tupàn nuzapo kwaw zuraw a'e.
- d. (F) nuzatapy kwaw tata a'e.
- e. (V) upaw ire, Tupàn uzapo zuraw a'e.

5. Ezypytorogatu 'aw ze'eg pegwera'i nehe:

- a. "Weraha zakaipo tupan itazyr no. Uhaw zutaiwa 'yw wanupe kury."
- b. "Ipyw tuwe a'e zuraw i'aromo a'e kury. Uzapo kanu wanupe kury. Zemi'ikar haw romo pira ipyhykaw romo wazekyty'ar haw romo wà no."

ZEMU'E KATU HAW

6. Heta amo ma'e mume'uhaw paper rehe imuapyk pyrer xe ywate kutyr a'e wà, emume'u puranuhaw ywykutyr imuwapyk pyrer ne wà:

a. Ma'e zekwehe Tupan weraha ka'a pe?

b. Mo ukyze 'y tàhu mehe a'e wà?

c. Ma'e wi zekwehe tupan ur wanupe?

d. Ma'e ze'eg imume'uhaw xe a'e?

7. Ezapo ywykutyr ze'eg ikair pyrer pegwer ne wà, ze'egete rupi:

ZEMU'E KATU HAW

1. Ezapo ze'eg henoz pyràm ywy kutyr har ne wà nehe.
Ezapo amo ze'eg puner haw inuromo ze'egete rupi:

a. Heta hemetarer izupe / ume'eg kar pape a'e.

.....

b. Uzàn tetea'u kwarer / ikyne'o.

.....

c. Naheta kwaw hemetarer izupe / nume'eg kar kwaw pape a'e.

.....

d. Noho kwaw kwarer pyhàwe / nuzemu'e kwaw.

.....

e. Ima'uhez kuzàgwer wà / na'awyze ahy kwaw wanupe.

.....

f. Weruzar mo tenteharer Mair ize'egwer / nuzapo iwer mo kwehe
kyhaw zawaiw katuhaw rupi.

.....

g. Ikatu i'u pyr romo izupe / umuwawyze a'e.

.....

h. Mo teko romo ereiko ne / nere'u iwer romo hezoromo ihewi.

.....

i. Nezewe xiapo / xiruzar Mair ize'eg upaw rupi zane.

.....

j. Weruzar Kuzà Mair ize'eg / nuwàro iwer romo àmàkyr kwarahy.

.....

k. Mo Mair hemiriko na'ima'eahy wer / nuexak iwer romo Mair
amo kuzà ipyahu ma'e izuwi.

.....

.....

ZEMU'E KATU HAW

2. Exak wep ywykutyr har wà:

ikyne'o	upepozaz
omokon	uperek
opok	upetek
opor	upyhyk
u'ar	uzai'o
uhem	uzàn
ukuhem	uzapi
umuzuhar	uzuhez
unuhem	uzurupyter
unupà	wata
upehyz	wexak
upepo'ok	

ZEMU'E KATU HAW

Ezapo amo ze'eg wà, ze'eg wep wanehe wamuzeapyapyr pà:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

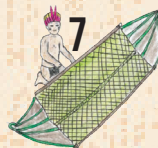
.....

.....

.....

.....

ZEMU'E KATU HAW

3. 'Aw ze'eg a'e wà. Uzemytemytep a'e wà, ezapozapo katu wamonon wanenaw tue pupe:

I - I'i zekaipo zahy ihy zahytata pe a'e kury: ezapo zahy hemi'u izupe nehe, aze ikatu i'u pyr romo izupe nehe, umuwayze putar a'e nehe.

II - Amo zahytata zekaipo ipuruwerekower zahy rehe a'e. Wenz zekaipo zahy ihy pe a'e.

III - Oho zekaipo zahy ihy izuwi a'e. Wezar zekaipo umemyr hemiriko rà m ipyr a'e kury.

IV - I'i zekaipo izupe: apohareko katu zahy heko mehe, a'e zutyka'i heko mehe pyhaw tuweharupi ywate ihe ma.

V - A'e rupi xiexak zahytata zahy huake tuweharupi zane kury.

Exak ze'eg ikair hametehar pyrer wà kury:

- a) () I, II, III, IV, V.
- b) () III, I, IV, II, V.
- c) () II, IV, I, III, V.
- d) () V, IV, III, II, I.

AMO KUZÀ REHE MA'E IMUME'U HAW TAPI'IR REHE WÀ

Cíntia Maria Santana da Silva

Kwehe mehe zekaipo amo tentehar kuzà waza ko pe wiko zoromo itym a'e. Amo'ar mehe oho oko pe zoromo rehe me'e pà. Na'e wexak zoromo tapi'ir hemi'ukwer. I'i zekaipo a'e kuzà uzeupe a'e kury: – aze mo teko romo ereiko ne, nere'uiwer romo hezoromo hewi ne. Na'e tapi'ir wenu multe wi a'e no. A'e tapi'ir uzeapo awa puràgete ahy ma'e romo kuzà huwa rupi a'e kury. Uzemyrypar hehe kury. Uzamutar katu kuzà a'e no. Uzemuawaxa wà kury. Tuweharupi zekaipo weraha hemi'u izupe a'e kury. Amo 'ar mehe, wexak zàmizàmim zekaipo ikywyr a'e wà kury, itutyr a'e wà kury. Oho zekaipo hakykwer romo wà kury. Uzeptyaka ihapukaz mehe tapi'ir pe wà. I'i zekaipo ihapukaz tapi'ir pe a'e:

Waxure, aiko neputaw wà. (3x)

Nahai ro ko, Pygwari. (3x)

U'u zekaipo tapi'ir zoromo memek izupe a'e no. A'e mehe wexak ikywyr tapi'ir izeapo mehe awa puràgete ahy ma'e romo a'e kury. Uzewyr oho tàpyz me wà kury. Amo 'ar mehe, i'i zekaipo weinyr pe wà: epyta xe tàpyz me kutàri nehe kury, ezapokatu zepehe ne nehe, ka'a rupi oroho

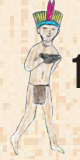
putar ure rihi. Na'e zekaipo hemu'em weinyr pe a'e wà. Oho zekaipo tapi'ir hexak pà wà kury. Weraha iputaw izupe wà no. Uhem a'e pe. Uhapukaz izupe wà kury:

Waxure, aiko neputaw wà. (3x)

Nahai ro ko, Pygwari. (3x)

Uzàn zekaipo tapi'ir ur a'e no. Ithem mehewe, uzywà ikywyr tapi'ir a'e wà kury. Ozo'ok zekaipo tapi'ir hemokwer izuwy wà. Umuke'e wà. Oxoxok wà no. Weraha weinyr pe i'u kar pà kury. Na'e zekaipo waneinyr naipuru'u wer kwaw wanupe a'e no. Uzemumikahy zekaipo a'e kuzà iko a'e kury. Amo 'ar mehe uzeptyk putar zekaipo wanehe a'e nehe no. Uhapukaz zekaipo wàkà'i wanupe a'eà no: xizahak zaha 'y pe hekà'i wà, i'i zekai-po wàkà'i wanupe a'eà no. Weraha paw katete zekaipo wàkà'ikà'i 'y pe a'e wà kury. Upyta zekaipo xo awa kwer tàpyz me a'e wà kury. 'y pe wahem mehe upaw ua'uar 'y pe wà. Uzegar paw rupi wàkà'i pyr wà. Uzepumi zekaipo 'ypte pe a'e wà kury. Uzeapo ipira romo a'e wà kury. Heiheiheh zekaipo zawar wanehe 'y pe a'e kury. A'e zutyka'i zekaipo ikywyr wiko a'e wà kury. Ipurahu kuzà'ym a'e wà kury.

ZEMU'E KATU HAW

1. Heta amo ma'e mume'uhaw paper rehe imuapyk pyrer xe ywate kutyr a'e wà, emume'u puranuhaw ywykutyr imuwapyk pyrer ne wà:

a) Ma'e zekaipo a'e kuzà ikywyr o'ok tapi'ir wi a'e wà?

.....
.....

b) Ma'e zekwehe kuzàwaza wexak ko pe?

.....
.....

c) Ma'in zekwehe kuzà izeupe a'e?

.....
.....

d) Ma'e romo zekwehe tapi'ir uzeapo kuzà huwa rupi a'e kury?

.....
.....

e) Ma'in zekwehe tentehar kuzà tapi'ir pe uhapukaz pà izupe zàpi?

.....
.....

f) Ma'e romo uzeapo zekaipo kuzàgwer opor mehe 'y pupe wà kury?

.....
.....

g) Màràzàwe zekaipo ikywyr uzemumik iko a'e wà kury?

.....
.....

h) Ma'e nugar teko zekwehe wà uzuka tapi'ir kuzà uzemuawaxa haw izuwi wà?

.....
.....

i) Màràzàwe zekwehe ikywyr wanupe uzeapo akwez 'ar mehe?

.....
.....

ZEMU'E KATU HAW

j) Aipo ko 'ar rehe heta we miar uzeapo ma'e romo kuzàwaza pe?

.....
.....

k) Màràzàwe mehe zekwehe kuzà ikywyr uzapo nezewe haw izupe a'e wà?

.....
.....

l) Ma'e zekwehe kuzà weraha tapi'ir hemi'u rà m romo izupe?

.....
.....

m) Màràzàwe mehe zekwehe kuzà uzepyk ukywyr wanehe?

.....
.....

n) Ma'e zekaipo umuke'e ixoxok pà wà no?

.....
.....

o) Ma'e rehe ma'emume'u haw xe a'e kury?

.....
.....

p) Ma'e pe zekwehe kuzà wiko a'e, ma'e zekwehe uzapo iko a'e pe?

.....
.....

q) Ma'e wi zekwehe kuzà heharaz a'e 'ar mehe?

.....
.....

r) Ma'e wi zekwehe tapi'ir ur izupe a'e no?

.....
.....

ZEMU'E KATU HAW

3

2. Mo zekaipo uzepyk ukywyr wanehe a'e:

- a. () Wane'inyr uzepyk wanehe.
- b. () Uzawar uzepyk wanehe.
- c. () Tapi'ir uzepyk wanehe.
- d. () Zàwàruhu uzepyk wanehe.

3. Ma'e ze'eg imume'uhaw xe a'e:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ZEMU'E KATU HAW

4

4. Ezapo ywykutyr ze'eg ikair pyrer pegwer ne wà, ze'egete rupi:

.....	
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	

ZEMU'E KATU HAW

1' Amo Hemyrpar
ihewe: herekohaw
nuzaw kwaw
zahytata tete-
ai ywatehar
ai

ZATA ZAHA PYTU
NANY HAW PE
RANA'YMETE ZA-
HA ZAHYTATA ME-
HE XE TANITY-
KA'ITURYWETE-
HAW A'E KUNY
ZAKWA.

IHE AE
HEPYNOG WER
ZAHYTATA TE-
TEAIW NEHE MA

1. Emogeta ze'eg uhu katu. Emume'u puranuhaw kwaw paw ne kury. Emogeta ze'eg uhu katu ywy kutyr har:

a. Ma'e ikatu 'ym ma'e karaiw wanekohaw weru wiwi hereko zane-rekohaw kutyr rehe?

b. Ma'e ikatu ahy ma'e karaiw wanekohaw weru wiwi hereko zane-rekohaw kutyr rehe?

c. Aipo kutu ru'u karaiw upyro wi putar zaneywy zane wi wa no?

ZEMU'E KATU HAW

1. Ezapo ze'eg henoz pyr ywy kutyr har wà.
Ezapo kar ze'eg ywykutyr har akwez ma'e neremimutar haw rupi.

a. Awa uzàn a'e (kuzà hemimutar).

b. Uzuka awa tapi'ir a'e (kuzà hemimutar).

c. Napirapyhyk kwaw ihe (awa hemimutar).

d. Ne erepepo'ok zapukaz (heremimutar 'ym rupi).

e. Nereker pixik kwaw ne ra'a (heremimutar).

f. Ipuràgete ahy kuzà (heremimutar rupi).

g. Nuzuka kwaw awa arapuha a'e (kuzà hemimutar rupi).

h. Ima'enukwaw awa ma'emume'u haw rehe a'e (neremimutar 'ym rupi).

ZEMU'E KATU HAW

2. Ezapo kar ze'eg ywykutyr har akwez ma'e neremimutar haw rupi.

a. Awa uzàn a'e (wemimutar).

b. Uzuka awa tapi'ir a'e.

c. Napirapyhyk kwaw ihe.

d. Ne erepepo'ok zapukaz.

e. Ipuràgete ahy kuzà.

f. Nuzuka kwaw awa arapuha a'e.

g. Nreker pixik kwaw ne ra'a.

h. Ima'enukwaw awa ma'emume'u haw a'e.

ZEMU'E KATU HAW

3. Exak wep ywy kutyr har ne kury:

upuner

uzeagaw
upytu'u

ukwaw
umumaw

Ezapo ze'eze'eg zawa'iw katu haw rupi mokoz wep rupi:

a. Uzuka awa arapuha a'e (upuner).

b. Awa uzàn a'e (upuner).

c. Uzuka awa arapuha a'e (uzeagaw).

d. Awa uzàn a'e (uzeagaw).

e. Uzuka awa arapuha a'e (ukwaw).

f. Awa uzàn a'e (ukwaw).

g. Awa uzàn a'e (upytu'u).

h. Upetek awa zawar a'e (upytu'u).

i. Awa uzàn a'e (umumaw).

j. Uzuka awa arapuha a'e (umumaw).

k. Nupirapyhyk kwaw awa a'e (upuner).

l. Ima'enukwaw awa ma'emume'u haw rehe a'e (uzeagaw).

m. Ipuràgete ahy kuzà (ukwaw).

n. Upetek awa zawar a'e (upytu'u).

o. Ereker pixika'i ne ra'a (umumaw).

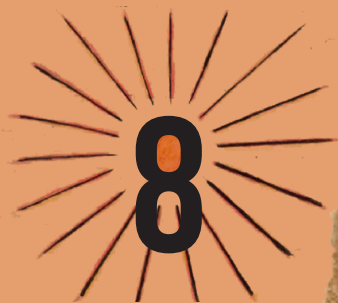
ZEMU'E KATU HAW

9

4. Emuhykatu 'aw ze'eg ipegwera'i {haw} har {haw rehe} ywykuty har ne:

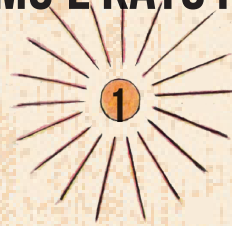
- a. Ukwaw kuzàtài uzeupir _____ ywyrà rehe a'e.
- b. Uzeagaw awa y'a izuka _____ a'e.
- c. Erepuner ma'e 'yw i'a kwer paw i'u _____ nehe, i'i izupe.
- d. Erepuner amo ma'e iapo _____ ne no?
- e. A'e 'ar mehe pyhaw tuwihawete nupuner kwaw uker _____.
- f. Ukwaw kuzà kyhaw iapo _____ a'e.
- g. Apuner tuwe zemete _____ ihe kury!
- h. Màràzàwe mehe erepuruzukaiw iko pixàn ipetek _____ ne?
- i. Ukwaw kwarer uzegar _____ awa romo a'e kury.
- j. Oho awa zemi'ikar _____ pe.
- k. Tupàn ikatu _____ !
- l. Xo turywete _____ !
- m. Azamutar heker _____.
- n. hereko _____.
- o. heho _____.
- p. heho wer katu _____.
- q. kuzà izurupyter wer katu _____.

ZAHYTATA REHE MA'E IMUME'U HAW ZAHY REHE WÀ
Cíntia Maria Santana da Silva

Amo zahytata zekaipo ipuruwereko wer zahy arehe a'e. Wenz zekaipo zahy ihy pe a'e. I'i zekaipo izupe: apohareko katu zahy a'e zutyka'i heko mehe pyhaw tuweharupi ywate ihe pa. I'i zekaipo zahy ihy zahytata pe a'e kury: ezapo zahy hemi'u izupe nehe, aze ikatu i'u pyr romo izupe nehe, umuwayze putar a'e nehe. Oho zekaipo zahy ihy izuwi a'e. Wezar zekaipo umemyr hemiriko rà m ipyr a'e kury. A'e rupi xixak zahytata zahy huake tuweharupi zane kury.

ZEMU'E KATU HAW

1. Heta amo ma'e mume'uhaw paper rehe imuwapyk pyrer xe ywate kutyr a'e, emume'u puranuhaw ywy kutyr imuwapyk pyrer ne wà:

a. Màràzàwe mehe zekaipo zahy ihy oho izuwi a'e?

.....

.....

b. Ma'in zekaipo zahytata zahy ihy pe a'e kury?

.....

.....

c. Mo ipyr zekaipo zahy ihy umemyr wezar a'e?

.....

.....

d. Ma'in zekaipo zahy ihy zahytata pe?

.....

.....

e. Màràzàwe mehe zekwehe zahy ihy oho izuwi?

.....

.....

f. Màràzàwe mehe zekwehe wezar umemyr hemiriko rà m ipy a'e kury?....

.....

.....

g. Mon rehe zekaipo zahytata ipurereko wer a'e no?

.....

.....

h. Ma'e nugar zekwehe upuhareko katu zahy heko mehe a'e zutyka'i a'e?

.....

.....

i. Mon zekaipo ipurereko wer zahy rehe a'e?

.....

.....

j. Mon pe wenz zahytata nezewe mehe a'e kury?

.....

.....

k. Ma'e imume'u haw rehe zaze'eg iko zane?

.....

.....

l. Mon uzapo kar zahy hemi'u rà m izupe a'e?

.....

.....

ZEMU'E KATU HAW

1. Emogeta ze'eg uhu katu. Emume'u puranuhaw kwaw paw ne kury.
Emogeta ze'eg uhu katu ywy kutyr har:

a. Uzutym tentehar ywate kutyr har ma'e 'yw pyahu
rà m a'e! Ma'e tuwe erezapò wiko?

b. Ma'e haw romo ywyrà 'yw utym iko a'e?

c. Ma'e haw romo utym ywyrà 'yw iko a'e, i'akwer ru'u
i'u haw zuwi?

d. Erepuner hepytywà haw rehe ywyrà 'yw itym haw
rehe aipo ne no?

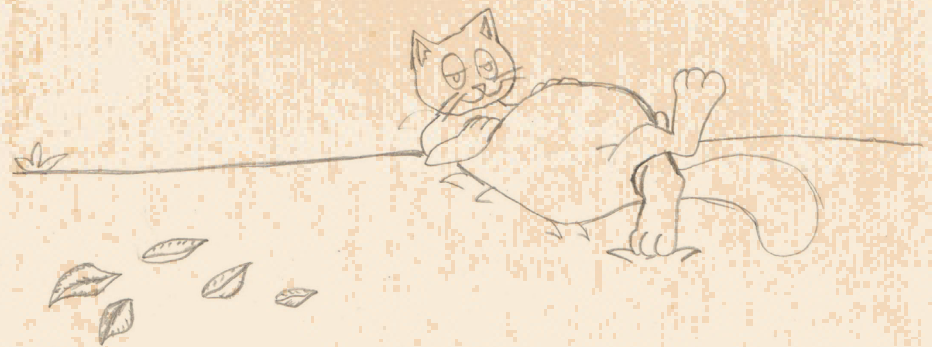
e. Ma'e xipuner iapo haw rehe ka'a rehe izekaiw haw
rehe?

ZEMU'E KATU HAW

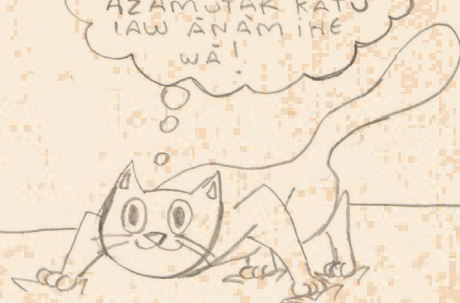
Pixàn! Ne herywyr
i'u àrer?

Pixàn! Ne
mo koz
henywym i'u
àrer?

Azamutar katu
law ànam ihe
wà!

2. Emogeta ze'eg uhu katu. Emume'u puranuhaw kwaw paw ne kury. Emogeta ze'eg uhu katu ywy kutyr har:

a. Ma'in kwehe zapukaza'yr pixàn pe a'e?

.....

.....

.....

b. Màràzàwe mehe uzamutar pixàn 'aw ànàm?

.....

.....

.....

Este livro foi composto com os tipos da família Frutiger Sans. Os títulos são customizações de desenhos da família Aleo Sans.

Impresso em papel alta alvura 150 g/m2 em Policromia e Full Black.
Tiragem 2000 exemplares.

2018